

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ

Мельничук Т. І.

*кандидат психологічних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник лабораторії організаційної
та соціальної психології*

*Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
вул. Паньківська, 2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-5205-9958
mti_kiev@ukr.net*

Зубіашвілі І. К.

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії організаційної
та соціальної психології*

*Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
вул. Паньківська, 2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-3642-8159
mrs_ira@i.ua*

Ключові слова:

*підприємницька
компетентність, юнацький
вік, компетенції, компоненти
компетентності, психологічна
підтримка, фасилітаторство.*

У статті досліджено психологічні особливості розвитку підприємницької компетентності молоді як інтегративного особистісного утворення, що формується на перетині мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивно-ціннісного компонентів. У межах дослідження запропоновано інтегративну технологію психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетентності, яка включає цільовий компонент (орієнтований на розвиток готовності до підприємницької діяльності, самореалізації й інноваційного мислення) й інструментальний (методичний) компонент, що передбачає використання психологічних інструментів, спрямованих на формування внутрішньої мотивації, стресостійкості, адаптивності та навичок прийняття рішень в умовах невизначеності. Особливу увагу приділено розвитку компетенцій щодо генерації підприємницьких ідей як базової умови становлення підприємницького потенціалу особистості. Описано механізми психолого-педагогічного забезпечення розвитку підприємницької компетентності, які стимулюють креативність, інноваційність, уміння бачити можливості в середовищі й перетворювати їх на практичні ініціативи. Доведено, що ефективне забезпечення розвитку підприємницької компетентності можливе лише в умовах поєднання системної психологічної підтримки, освітнього фасилітаторства й формування соціального капіталу молоді. Серед учасників дослідження зафіксовано вищий за середній рівень підприємницької компетентності; у юнаків ця тенденція виражена значно сильніше.

На основі аналізу українських і міжнародних підходів (EntreComp, OECD, Johannisson) окреслено основні напрями психологічного впливу на розвиток підприємницької компетентності як ресурсу самореалізації молоді особистості. Запропоновано практичні рекомендації щодо

впровадження системної психологічної підтримки в межах освітніх інституцій. Матеріал буде корисним для практичних психологів, освітніх фасилітаторів, педагогів-інноваторів, фахівців молодіжної політики й науковців, які досліджують психологічні особливості проблеми розвитку підприємницької компетентності.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF YOUTH'S ENTREPRENEURIAL COMPETENCE

Melnychuk T. I.

*PhD in Psychology, Senior Research,
Leading Researcher at the Laboratory of Organizational and Social Psychology
G. S. Kostiuk Institute of Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Pankivska str., 2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5205-9958
mti_kiev@ukr.net*

Zubiashvili I. K.

*PhD in Psychology, Senior Research,
Leading Researcher at the Laboratory of Organizational and Social Psychology
G. S. Kostiuk Institute of Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Pankivska str., 2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3642-8159
mrs_ira@i.ua*

Key words: *entrepreneurial competence, youth, competencies, components of competence, psychological support, facilitation.*

The article explores the psychological features of the development of entrepreneurial competence in young people as an integrative personal formation that is formed at the intersection of motivational, cognitive, activity and reflective-value components. Within the framework of the study, an integrative technology for psychological support for the development of entrepreneurial competence was proposed, which includes a target component (focused on the development of readiness for entrepreneurial activity, self-realization and innovative thinking) and an instrumental (methodological) component, which involves the use of psychological tools aimed at developing internal motivation, stress resistance, adaptability, and decision-making skills in conditions of uncertainty. Particular attention is paid to the development of competencies in generating entrepreneurial ideas as a basic condition for the formation of an individual's entrepreneurial potential. The mechanisms of psychological and pedagogical support for the development of entrepreneurial competence are described, which stimulate creativity, innovation, the ability to see opportunities in the environment and transform them into practical initiatives. It has been proven that effective provision of entrepreneurial competence development is possible only in the context of a combination of systemic psychological support, educational facilitation, and the formation of social capital of youth. A higher than average level of entrepreneurial competence was recorded among the study participants; this trend was much more pronounced among young men.

Based on the analysis of Ukrainian and international approaches (EntreComp, OECD, Johannisson), the main areas of psychological influence on the development of entrepreneurial competence as a resource for self-realization of a young person are outlined. Practical recommendations are proposed for

the implementation of systemic psychological support within educational institutions. The material will be useful for practical psychologists, educational facilitators, innovative educators, youth policy specialists, and scientists who research the psychological features of the problem of developing entrepreneurial competence.

Постановка проблеми. Розвиток підприємництва є однією з необхідних умов соціального благополуччя й економічної стабільності будь-якого цивілізованого суспільства. Особливості функціонування підприємництва залежать від багатьох чинників, одним із яких є рівень розвитку підприємницької компетентності молоді. Цей віковий період характеризується становленням ціннісних орієнтацій, самосвідомості й відповідального ставлення до власного майбутнього. Молодь стикається з необхідністю приймати рішення, які визначають їхню професійну кар'єру, міжособистісні взаємини та самореалізацію. Сучасний світ із його динамічними змінами, економічною нестабільністю й інформаційним перевантаженням створює умови невизначеності, що вимагають від молодих людей адаптивності, креативності й уміння генерувати підприємницькі ідеї.

Суспільна потреба у формуванні ініціативних, відповідальних і компетентних молодих людей, здатних до інноваційної діяльності й самореалізації, підкреслює наукову та практичну значущість дослідження психологічних особливостей розвитку підприємницької компетентності. Від рівня сформованості таких компетентностей залежить не лише особистісний успіх молоді, а і їхній внесок у соціально-економічний розвиток суспільства.

У психології підприємницька компетентність розглядається як комплексна характеристика, що включає мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивно-ціннісний компоненти. Згідно з дослідженнями О. Коваленко [2], підприємницька компетентність формується через розвиток внутрішньої мотивації, здатності до рефлексії й уміння діяти в умовах невизначеності. Різні аспекти цього феномена досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Бондар [1], С. Прищепа [4], А. Ткачов [5], О. Шапран [6], а також міжнародні дослідники, зокрема С. Джеффірі [13], С. Картер [7], А. Гільерме [14]. Проте проблема психологічного розвитку підприємницької компетентності молоді залишається недостатньо розробленою, що й зумовлює потребу в подальших наукових пошуках.

Мета статті – дослідити психологічні особливості розвитку підприємницької компетентності молоді, зосереджуючись на структурних компонентах цього феномена.

Результати дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Європей-

ська рамка підприємницької компетентності (EntreComp), розроблена Європейською Комісією у 2016 році, пропонує структуровану модель для розвитку підприємницьких навичок як у формальній, так і в неформальній освіті. Вона включає такі основні аспекти: ідеї та можливості, ресурси та дії, які охоплюють 15 компетентностей, серед яких – креативність, оцінювання ідей, планування, прийняття рішень, мотивація, мобілізація ресурсів і командна робота.

EntreComp є цінним інструментом для психологічного розвитку компетентності, оскільки дає змогу діагностувати та розвивати окремі компоненти підприємницької компетентності, фокусуючись на мотиваційних, соціальних та емоційних аспектах. Наприклад, розвиток креативності й оцінювання ідей сприяє формуванню інноваційного мислення, а навички командної роботи зміцнюють соціальний капітал молоді. OECD у рамках ініціативи Future of Education and Skills 2030 наголошує на необхідності розвитку підприємницького мислення та soft skills як ключових компетентностей XXI століття [10].

Особлива увага приділяється формуванню адаптивності, рефлексії, стійкості до невдач і впевненості в собі. Ці аспекти є важливими для психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетентності, оскільки сприяють розвитку внутрішніх настанов і здатності молоді впоратися з викликами в умовах невизначеності. Шведський дослідник Б. Йоханніссон запропонував п'ятикомпонентну модель підприємницької компетентності, яка включає таке: Knowing why (мотивація та сенс дій), Knowing how (практичні навички), Knowing who (соціальний капітал), Knowing when (інтуїція та чутливість до моменту) і Knowing what (змістовне розуміння предметної сфери) [12]. Цей підхід акцентує увагу на особистісному розвитку, інтуїтивних та емоційно-усвідомлених стратегіях, що є важливим для розроблення психологічних інструментів підтримки. Запропонована інтегративна технологія психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетентності молоді включає два ключові компоненти:

– *цільовий компонент*: спрямований на формування готовності до підприємницької діяльності, розвиток самореалізації та інноваційного мислення. Це включає мотивацію до саморозвитку, постановку цілей і формування ціннісних орієнтацій, які сприяють підприємницькому мисленню;

– *інструментальний компонент*: передбачає використання психологічних інструментів, таких як тренінги креативності, техніки прийняття рішень, методики розвитку стресостійкості й адаптивності. Наприклад, методики фасилітації групової роботи сприяють розвитку навичок командної взаємодії, а рефлексивні практики допомагають молоді усвідомлювати власні мотиваційні та ціннісні орієнтації. Механізми психолого-педагогічного забезпечення сприяють стимулюванню креативності: використанню технік мозкового штурму, дизайн-мислення й кейс-методів для генерації підприємницьких ідей. Також сприяють розвитку інноваційності: створенню умов для експериментів, проб і помилок з метою формування гнучкості мислення; формуванню соціального капіталу: організації мережових заходів, менторських програм і партнерств із бізнес-структурами.

Розвиток підприємницької компетентності є інтегративним процесом, що починається з усвідомлення можливостей у середовищі та включає особистісний вибір оптимальних стратегій для реалізації ідей, з урахуванням мотиваційного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивно-ціннісного компонентів [4; 9; 12].

У науковій літературі представлено численні підходи до визначення етапів розвитку підприємницької компетентності, які різняться за рівнем деталізації. Узагальнення їхніх змістових основ дає змогу виокремити два ключові етапи: перший – це виявлення й аналіз ідей і можливостей; другий – мобілізація ресурсів і реалізація дій. На першому етапі суб'єкт збирає інформацію, генерує ідеї, оцінює їх потенціал і здійснює вибір. Другий етап передбачає планування, мобілізацію ресурсів, командну роботу й оцінювання результатів [3; 8; 10; 14].

Процес розвитку підприємницької компетентності тісно пов'язаний із феноменом невизначеності, яка є невід'ємною характеристикою багатьох бізнес-ситуацій. У психологічному контексті невизначеність розглядається як відсутність чіткості чи передбачуваності, що може проявлятися в економічній, соціальній чи інноваційній сферах. Ситуація невизначеності є важливим складником аналізу процесу формування підприємницького мислення та поведінки [5; 13].

У контексті дослідження потрібно зазначити, що поняття «підприємницька компетентність» і «розвиток потенціалу» поєднує спільна риса – необхідність подолання суб'єктивної невизначеності, що супроводжує ситуацію багатоваріантності. За наявності конструктивного ставлення до невизначеності вона може перетворюватися на ресурс для особистісного зростання, відкриваючи нові можливості й стимулюючи креативність та

інноваційність у процесі розвитку компетентностей [1; 15].

Юнацький вік є одним із ключових періодів розвитку підприємницької компетентності, оскільки саме в цей час відбувається становлення особистісної автономії, самосвідомості й ініціативності. Аналіз наукових джерел [3; 4; 5] свідчить, що на цьому віковому етапі в молоді вже сформовані необхідні передумови для розвитку ефективної підприємницької компетентності: наявна когнітивна зрілість, зростає здатність до саморегуляції, відповідальне ставлення до власних ідей, мотиваційна сфера, а також здатність передбачати наслідки дій і прогнозувати результати ініціатив.

На думку Е. Еріксона [11, с. 406], юнацький вік позначається схильністю до ризику, що є своєрідним «покликанням» цієї вікової стадії. Молодь може йти на ризик як заради досягнення усвідомленої мети, так і заради нових вражень. Те, що в дорослому віці розмежовується як різні моделі поведінки, у юнаків часто поєднується в одному мотиваційному полі. З імпульсивністю, яка є характерною рисою юнацького віку, тісно пов'язаний підвищений рівень емоційності. Е. Еріксон також зазначав, що однією з основних психологічних загроз цього періоду є стан невиразної ідентичності, який може проявлятися в поспішних спробах завершити період пошуку шляхом раптового вибору. Після таких рішень молоді люди нерідко заперечують зобов'язання, які вже виникли.

Процес розвитку підприємницької компетентності в юнацтві є складним, його якість значною мірою залежить від когнітивного потенціалу особистості й рівня її розвитку, а також визначається низкою чинників. Серед них – суб'єктивне сприйняття можливостей, рівень креативності, схильність до інновацій чи адаптивності тощо. Усе це зумовлює індивідуальні стратегії розвитку компетентностей і впливає як на їх перебіг, так і на результати.

В основу дослідження покладено припущення, що існують особливості розвитку підприємницької компетентності в умовах невизначеності, характерні для юнацького віку.

У загальну вибірку увійшли 120 здобувачів вищої освіти віком 18–22 роки, з яких – 65 дівчат і 55 юнаків.

Дослідження проводили із застосуванням таких методик: «EntreComp Questionnaire» для оцінювання підприємницьких компетентностей [11, с. 167]; «Entrepreneurial Motivation Scale» (адаптовано за моделлю OECD) [9, с. 118]; «Adaptability Scale» [11, с. 347]; «Self-Reflection and Insight Scale» [11, с. 144]; «Torrance Tests of Creative Thinking» [14, с. 410] для оцінювання креативності.

Перейдемо до розгляду результатів дослідження. Згідно з результатами, отриманими за методикою «EntreComp Questionnaire», серед студентів виявлено вищий за середній рівень підприємницької компетентності ($M=6,12$), що представлено в таблиці 1. Такий рівень свідчить про схильність до генерації ідей, мобілізації ресурсів і дій у невизначених обставинах, вибору інноваційних підходів і впевненості у власній здатності впливати на результати навіть за умов обмеженої інформації.

Підприємницька компетентність відображає особистісні стратегії виходу із ситуацій невизначеності й уподобання певних форм активності. Як індивідуально-психологічна характеристика вона пов'язана з рефлексією попереднього досвіду, зокрема усвідомленням ефективності власних дій у ризикованих умовах, а також здатністю розвивати ідеї, спираючись не так на повноту зовнішніх даних, як на внутрішню мотивацію й самостійність. Варто зазначити, що об'єктивні ознаки невизначеності (неповна інформація, загрози, нестабільність) можуть не збігатися з їхнім індивідуальним сприйняттям, що також впливає на розвиток компетентностей.

За результатами дослідження рівень креативності в студентів перебуває в межах середнього показника ($M=4,25$). Такий рівень свідчить про загальну схильність до генерації оригінальних ідей перед реалізацією ініціатив, а також до намагання враховувати можливі наслідки. Креативність у цьому контексті розглядається як готовність мислити нестандартно, спираючись на доступну інформацію й логічне обґрунтування. Ця

характеристика охоплює не лише поведінкові прояви, а й когнітивний підхід до вирішення завдань, включаючи ймовірні ризики. Людина із середнім рівнем креативності зазвичай здатна рефлексувати власні мотиви та ідеї, проте не завжди доводить процес генерації до глибокої деталізації або повного врахування всіх варіантів. Такий рівень розвитку дає змогу здійснювати інноваційний вибір, але може залишати простір для впливу емоційних чи ситуативних чинників.

Отже, результати аналізу даних свідчать, що як юнаки, так і дівчата демонструють схильність до підприємницької активності, проте в хлопців прагнення до інновацій виражене більш яскраво (середнє значення $M=6,45$ проти $M=5,79$ у дівчат), що відображено в таблиці 2. Це може вказувати на більшу схильність дівчат до обережної поведінки та меншу готовність до ризикованих ініціатив. Однак виявлені відмінності не є істотними. Загалом високі показники підприємницької компетентності корелюють із такими особистісними характеристиками, як потяг до пригод, соціальна ініціатива, рішучість, прагнення до нових вражень, водночас із відповідальністю, наполегливістю, моральною саморегуляцією та вольовим контролем. У структурі цих рис також можуть бути присутніми певна емоційна чутливість, невпевненість, відкритість у спілкуванні, емоційна врівноваженість, активність і самоствердження.

Аналіз результатів за шкалою «мотивація» показав незначну перевагу дівчат у схильності до внутрішньої мотивації, основаної на самореалізації (середнє значення у дівчат – $M=4,32$, у юнаків – $M=4,18$). Ці показники пов'язані з такими

Таблиця 1

Середні показники за методиками оцінювання підприємницької компетентності

Показник	Середнє значення (M)	Стандартне відхилення (SD)
Підприємницька компетентність	6,12	0,85
Креативність	4,25	0,72
Мотивація	2,64	0,68
Адаптивність	4,17	0,79
Рефлексивність	3,52	0,91
Самостійність	6,17	0,88

Таблиця 2

Порівняння показників між юнаками та дівчатами

Показник	Юнаки (M)	Дівчата (M)	t-критерій (P – значення)
Підприємницька компетентність	6,45	5,79	0,123
Креативність	4,18	4,32	0,456
Мотивація	2,21	3,07	0,034*
Адаптивність	4,89	3,45	0,002*
Рефлексивність	2,56	4,48	0,001*
Самостійність	6,05	6,29	0,298

Примітка: значення $p < 0,05$ указує на статистично значущі відмінності.

рисами, як розвинене інтелектуальне мислення, уважність до можливостей, аналітичність, проникливість, а також схильність до самоаналізу, відповідальність, внутрішня незалежність та орієнтація на власні цінності.

Результати, отримані за методикою «Entrepreneurial Motivation Scale», свідчать про те, що рівень мотивації в учасників дослідження загалом перебуває в межах середніх значень ($M=2,64$). Водночас дівчата продемонстрували вищі показники мотивації, що проявляється в схильності діяти під впливом внутрішніх поривів, зовнішніх можливостей або спонтанних ідей (середній показник у юнаків – $M=2,21$, у дівчат – $M=3,07$). Мотивація також може свідчити про індивідуальну схильність до інновацій як прагнення до інтенсивних відчуттів, а також про рівень самоконтролю.

Показники за шкалою «адаптивність» виявили тенденції, подібні до результатів, отриманих за попередньою методикою. Загальний середній бал у вибірці становить $M=4,17$, що відповідає високому рівню адаптивності. При цьому юнаки виявили більшу схильність до адаптивності порівняно з дівчатами (середній показник у юнаків – $M=4,89$, у дівчат – $M=3,45$).

Рівень рефлексивності за отриманими даними перебуває в межах середнього значення ($M=3,52$). Водночас дівчата демонструють значно вищий рівень рефлексивності порівняно з юнаками: середній показник у дівчат становить $M=4,48$ (високий рівень), тоді як у юнаків – $M=2,56$ (нижчий за середній рівень). Рефлексивність відображає здатність аналізувати власні дії, розуміти емоційний стан і проявляти самосвідомість.

Адаптивність юнаків здебільшого проявляється як стримана, раціональна гнучкість, що тісно пов'язана з високим інтелектуальним рівнем. У дівчат же прагнення розвивати компетентності часто супроводжується вираженими емоційними реакціями, рефлексивністю й орієнтацією на думку інших. Для них більш типовими є вагання під час генерації ідей, схильність уникати ризику й обережність у діях. Подібні особливості узгоджуються з результатами нашого дослідження [14].

Розглянемо результати, отримані за методикою «Adaptability Scale» [11, с. 348]. Середній рівень адаптивності до невизначеності, зафіксований як у дівчат, так і в юнаків ($M=36,27$ у юнаків, $M=36,44$ у дівчат), свідчить про помірну здатність адаптуватися до нових, неоднозначних або непередбачуваних ситуацій. Такий рівень указує на певну відкритість до змін, прагнення до новизни й оригінальності, однак без вираженої готовності постійно виходити за межі звичного. Особи із середнім рівнем адаптивності зазвичай демонструють збалансовану схильність до самостійності, інтерес до складних завдань і здатність

генерувати нестандартні ідеї, зберігаючи при цьому орієнтацію на стабільність і поміркованість у поведінці.

Середній рівень інтолерантності, виявлений у юнаків ($M=39,42$), свідчить про помірну потребу в структурованості, передбачуваності й чітких правилах. Особи з таким рівнем можуть відчувати певний дискомфорт у ситуаціях невизначеності, однак зазвичай здатні з нею справлятися, не вдаючись до жорсткого мислення. Вони можуть схилитися до дотримання встановлених норм, але водночас залишають простір для гнучкості в судженнях і поведінці.

Низький рівень інтолерантності, зафіксований у дівчат ($M=37,51$), характеризується більшою відкритістю до неоднозначності й змін, меншою потребою в суворій упорядкованості й схильністю приймати різноманітність думок, способів дій і цінностей. Такі особи зазвичай не поділяють світ на «правильне» і «неправильне» в жорстких рамках, а, навпаки, виявляють гнучкість, терпимість до невизначеності й меншу залежність від чітких правил і структур.

Імовірно, результати відрізняються в юнаків і дівчат через особливості емоційно-поведінкових реакцій і соціалізації. Юнаки частіше орієнтуються на раціональність, структурованість і впевненість у правилах, що зумовлює вищий рівень інтолерантності. Дівчата, навпаки, більш емоційно чутливі, рефлексивні та гнучкі в сприйнятті, що сприяє більшій відкритості до невизначеності та зниженню потреби в жорстких межах.

За допомогою методики «Self-Reflection and Insight Scale» [11, с. 144] досліджено рівень самостійності як показника орієнтації на думку інших під час розвитку компетентностей. Результати показали, що загалом самостійність респондентів знаходиться на середньому рівні ($M=6,17$).

Цікаво, що юнаки ($M=6,05$) виявили дещо більшу залежність від думки оточення, ніж дівчата ($M=6,29$), що може свідчити про меншу схильність до самостійної ініціативи в умовах невизначеності. Водночас отримані дані дають змогу припустити, що юнаки частіше демонструють здатність критично оцінювати зовнішні впливи та діяти відповідно до власних переконань.

Самостійність у розвитку компетентностей проявляється в здатності генерувати ідеї без сторонньої допомоги, критично ставитися до впливу інших і розвивати ініціативи на основі особистих переконань. Натомість несамостійність виявляється в підвищеній навіюваності або негативізмі, або в схильності легко піддаватися зовнішнім впливам, або ж, навпаки, автоматично протидіяти їм без достатніх підстав.

Порівняння рівня вираженості чинників розвитку підприємницької компетентності в юнаків

і дівчат не виявило статистично значущих відмінностей (згідно з результатами t-критерію Стюдента).

З метою виявлення чинників розвитку підприємницької компетентності молоді в ситуації невизначеності проведено множинний регресійний аналіз. Як залежну змінну розглядали показник «підприємницька компетентність» за методикою «EntreComp Questionnaire» [11, с. 167], оскільки саме цей показник відображає здатність особистості до саморегуляції в ситуаціях невизначеності. Підприємницька компетентність трактується як індивідуальна особливість, що забезпечує генерацію ідей та активні дії в умовах недостатньої визначеності, виступаючи своєрідним маркером способів подолання такої ситуації. Невизначеність у цьому контексті включає елемент суб'єктивної оцінки: вона виникає там, де особа усвідомлює не лише брак контролю над ситуацією, а й не має чіткої оцінки власного потенціалу для її подолання.

До аналізу включені такі змінні: креативність, мотивація, адаптивність, рефлексивність, самостійність; залежна змінна – підприємницька компетентність. Модель виявила статистично значущий зв'язок між низкою особистісних характеристик і підприємницькою компетентністю ($R^2=0,373$; $F(5,114) = 13,54$; $p<0,001$), що свідчить про добру пояснювальну здатність моделі та зображено в таблиці 3.

Найсильнішим предиктором підприємницької компетентності виявилася креативність ($\beta=0,517$; $p<0,001$), що логічно, оскільки вона безпосередньо відображає здатність індивіда сприймати невизначеність як прийнятний або навіть привабливий контекст для генерації ідей. Це означає, що саме ця особистісна риса визначає відкритість до розвитку компетентностей у ситуаціях, де відсутні чіткі правила, гарантії або повна інформація.

Мотивація ($\beta=0,398$; $p=0,002$) та адаптивність ($\beta=0,270$; $p<0,001$) також позитивно пов'язані з підприємницькою компетентністю, указуючи на те, що більш мотивовані й адаптивні юнаки схильні до інновацій. Мотивація хоча й традиційно розглядається як ключова риса, у контексті невизначеності може сприяти оперативній гене-

рації ідей, знижуючи вагання та прискорюючи реакцію. Адаптивність же вказує на здатність діяти гнучко, не орієнтуючись надмірно на стабільність, що є критично важливим у ситуаціях, коли зовнішніх орієнтирів недостатньо або вони суперечливі.

Рефлексивність має зворотний зв'язок із підприємницькою компетентністю ($\beta=-0,140$; $p=0,105$), що може свідчити про те, що рефлексивні респонденти більше враховують можливі наслідки та діють обережніше. Очевидно, орієнтація на самоаналіз, прагнення враховувати ціннісні аспекти можуть стримувати від спонтанних або нестандартних ініціатив, знижуючи сміливість діяти в складних ситуаціях.

Самостійність позитивно пов'язана з підприємницькою компетентністю ($\beta=0,158$; $p=0,018$), указуючи на те, що більш самостійні респонденти схильні до незалежних дій у невизначених ситуаціях.

П'ятикомпонентна модель Б. Йоханніссона, яка включає мотивацію (Knowing why), практичні навички (Knowing how), соціальний капітал (Knowing who), інтуїцію (Knowing when) і предметне розуміння (Knowing what), підкріплює рефлексивно-ціннісний аспект, акцентуючи на особистісному розвитку й емоційно-усвідомлених стратегіях. Результати регресійного аналізу ($R^2=0,373$) підтверджують, що креативність ($\beta=0,517$), мотивація ($\beta=0,398$) та адаптивність ($\beta=0,270$) є ключовими предикторами підприємницької компетентності, що узгоджується із цільовим компонентом інтегративної технології, спрямованої на формування готовності до підприємницької діяльності й самореалізації.

У ході дослідження підтверджено припущення про наявність специфічних особливостей розвитку підприємницької компетентності в ситуації невизначеності, притаманних саме юнацькому віку. Результати засвідчили, що в цьому віковому періоді процес розвитку компетентностей визначається комплексом чинників, серед яких важливу роль відіграють креативність, мотивація, адаптивність, рефлексивність і самостійність. Юнацький вік характеризується активним пошуком ідентичності, формуванням автономності

Таблиця 3

Результати множинного регресійного аналізу

Предиктор	β -коефіцієнт	p-значення	95% довірчий інтервал
Креативність	0,517	<0,001	[0,412, 0,622]
Мотивація	0,398	0,002	[0,151, 0,645]
Адаптивність	0,270	<0,001	[0,132, 0,408]
Рефлексивність	-0,140	0,105	[-0,312, 0,032]
Самостійність	0,158	0,018	[0,028, 0,288]

Примітка: $R^2=0,373$; $F(5,114)=13,54$; $p<0,001$.

й готовністю до нових викликів, що й зумовлює особливості регуляції поведінки в ситуації невизначеності.

У контексті розвитку підприємницьких компетентностей молоді важливим є впровадження системних практичних заходів, спрямованих на формування відповідних навичок і психологічних якостей. По-перше, інтеграція модулів підприємницької освіти в навчальні програми є ключовим напрямом. Такі модулі мають охоплювати психологічні тренінги, які сприяють розвитку креативності, адаптивності й мотивації, що є фундаментальними характеристиками підприємницької діяльності. По-друге, розроблення спеціалізованого психологічного інструментарію відіграє важливу роль у діагностиці та розвитку підприємницького потенціалу. Цей інструментарій може включати тести для оцінювання підприємницьких здібностей, рефлексивні вправи для самопізнання та стимуляційні ігри, які моделюють реальні бізнес-ситуації. По-третє, фасилітація групової роботи через організацію воркшопів і проєктних груп сприяє розвитку командної взаємодії та формуванню соціального капіталу, що є важливим для ефективної реалізації підприємницьких ініціатив. Нарешті, менторська підтримка, яка передбачає залучення фахівців із підприємницьким досвідом, забезпечує індивідуальний супровід молоді, сприяючи формуванню професійних компетентностей і практичних навичок. Комплексне впровадження зазначених заходів створює сприятливі умови для розвитку підприємницького потенціалу й підготовки молоді до викликів сучасного економічного середовища.

Інтегративна технологія психологічного забезпечення розвитку підприємницької компетентності молоді являє собою комплексну систему заходів, спрямованих на формування готовності до підприємницької діяльності, креативності, адаптивності й навичок прийняття рішень в умовах невизначеності. Ця технологія базується на синтезі сучасних психологічних підходів, включаючи теорію запланованої поведінки (ТРВ), індивідуальну підприємницьку орієнтацію (ІЕО), психологічний капітал (PsyCap) і моделі когнітивної гнучкості, з акцентом на юнацький вік як ключовий період становлення автономії, самосвідомості й ініціативності. Вона інтегрує мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий і поведінковий компоненти психологічної готовності, забезпечуючи динамічний процес розвитку через діагностику, тренінги, фасилітацію та оцінювання. Технологія передбачає два основні компоненти: цільовий, орієнтований на формування внутрішніх настанов і ціннісних орієнтацій, та інструментальний, що включає практичні інструменти для розвитку навичок. Механізми реалізації охоплюють сти-

мулювання креативності через техніки мозкового штурму, дизайн-мислення та кейс-методи; розвиток інноваційності шляхом створення умов для експериментів і проб-і-помилки; формування соціального капіталу за допомогою мережевих заходів і менторських програм; а також посилення адаптивності через тренінги на стійкість до стресу та копінг-стратегії. Етапи впровадження технології структуровані як послідовний цикл: початкову діагностику психологічної готовності з використанням інструментів на кшталт EntreComp Questionnaire, Entrepreneurial Motivation Scale й Adaptability Scale для оцінювання мотивації, креативності, адаптивності та рефлексивності; основний етап розвитку, де застосовуються модулі з фокусом на PsyCap (надія, оптимізм, стійкість, само-ефективність) для посилення мотивації до самореалізації та інноваційного мислення, а також тренінги на когнітивну гнучкість для покращення прийняття рішень в умовах невизначеності шляхом моделювання сценаріїв і вправ на толерантність; фасилітаційний етап з організацією воркшопів, проєктних груп і менторства для розвитку командної взаємодії та соціального капіталу; і фінальне оцінювання через повторне тестування й регресійний аналіз предикторів, таких як креативність ($\beta=0.517$) і мотивація ($\beta=0.398$), для коригування індивідуальних траєкторій. Інтеграція ТРВ дає змогу враховувати атитюди, суб'єктивні норми та перцептивний контроль поведінки, тоді як ІЕО акцентує на інноваційності, проактивності й ризикуванні для посилення готовності до стартапів. Психологічна стійкість розвивається через копінг-стратегії, включаючи емоційно-орієнтовані (саморегуляція емоцій) і проблемно-орієнтовані (зміна бізнес-практик) методи, з урахуванням гендерних відмінностей, де дівчата демонструють вищу рефлексивність, а юнаки – адаптивність. Комплексне застосування цієї технології в освітніх програмах сприяє трансформації невизначеності в ресурс для зростання, забезпечуючи підготовку молоді до викликів сучасного економічного середовища.

Висновки і перспективи подальших досліджень у напрямку дослідження. У статті представлено результати дослідження психологічних особливостей розвитку підприємницької компетентності молоді. Виявлено наявність вікових особливостей розвитку підприємницької компетентності в ситуації невизначеності, характерних для юнацького віку.

Серед учасників дослідження зафіксовано вищий за середній рівень підприємницької компетентності; у юнаків ця тенденція виражена значно сильніше. Рівень креативності перебуває в межах середнього показника, однак зафіксовано незначну перевагу дівчат у схильності до

мотиваційної орієнтації. Мотивація респондентів загалом також виявлена на середньому рівні, при цьому дівчата продемонстрували вищі показники. Середній рівень рефлексивності, установлений у вибірці, свідчить про здатність до самоаналізу, при цьому в дівчат він значно вищий, ніж у юнаків.

Зафіксований середній рівень адаптивності до невизначеності як у дівчат, так і в юнаків свідчить про помірну здатність до адаптації в нестабільних чи нових обставинах. Водночас у юнаків виявлено середній рівень інтолерантності, що вказує на потребу в структурованості й чітких правилах, тоді як у дівчат цей показник був на низькому рівні. Дослідження самостійності продемонструвало середній рівень цього показника в загальній вибірці. Установлено, що розвиток підприємницької компетентності молоді зумовлюється низкою особистісних детермінант, серед яких провідну роль відіграють креативність, мотивація, адаптивність, рефлексивність і самостійність.

Поєднання підходів EntreComp, OECD і Б. Йоханніссона створює комплексну психологічно обґрунтовану рамку для розвитку підприємницької компетентності молоді. EntreComp задає чітку структуру компетентностей, OECD формує сучасний контекст розвитку соціальних і ментальних настанов, а модель Б. Йоханніссона поглиблює особистісний вимір, акцентуючи на мотиваційних та інтуїтивних аспектах. Такий підхід дає змогу психологічному забезпеченню виходити за межі формальних знань, сприяючи розвитку гнучкості мислення, цілеспрямованості, інтуїції та здатності діяти в складному соціальному середовищі.

Запропоновані рекомендації можуть бути використані практичними психологами, освітніми фасилітаторами й фахівцями молодіжної політики для створення ефективних програм підтримки підприємницького потенціалу молоді.

Перспективним напрямом розвитку наукової проблематики вважаємо розроблення діагностичного інструментарію для оцінювання підприємницької компетентності в ситуації невизначеності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В. Поняття «підприємницька компетентність» у науковому дискурсі. *Молодий вчений*. 2022. № 6. С. 267–275.
2. Коваленко О. В. Концепція життєвого циклу підприємства та кризові фактори. *Бізнес навігатор. Серія «Економіка»*. 2020. С. 93–103.
3. Матукова Г. І. Підприємницька компетентність майбутніх фахівців економічного профілю: теорія і практика : монографія. Кривий Ріг : Чернявський Д. О., 2020. 539 с.
4. Прищеп С. М. Сутність та зміст поняття підприємницька компетентність. *Молодий вчений*. 2021. № 5. С. 367–370.
5. Ткачов А. С. Формування підприємницької компетентності у високоздібних учнів підліткового віку (на прикладі суспільствознавчих предметів). *EDUCATIONAL CHALLENGES*. 2018. № 59. С. 112–119.
6. Шапран О. І. Сутність і структура підприємницької компетентності майбутніх економістів. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2020. Вип. 5. С. 136–141.
7. Carter S., Ram M. Reassessing Portfolio Entrepreneurship. *Small Business Economics*. 2003. № 21. P. 371–380. <https://doi.org/10.1023/A:1026115121083>.
8. Neck H. M., Greene P. G. Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers. *Journal of Small Business Management*. 2011. № 49. P. 55–70. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-627X.2010.00314.x>.
9. Popova E., Vasylieva S., Agarkova N. Innovative education processes at the beginning of the XXI century. *Wissenschaft für den modernen menschen. wirtschaft, management, tourismus, bildung, philosophie, gesetz*. Book 1. Part 1. Karlsruhe : NetAkhatAV, 2020. P. 116–125.
10. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030, 2018. <https://www.oecd.org/education/2030-project/>.
11. Grant A. M., Franklin J., Langford P. The Self-Reflection and Insight Scale: A new measure of private self-consciousness. *Social Behavior and Personality*. 2012. № 30(8). P. 835.
12. Johannisson B. University training for entrepreneurship: Swedish approaches. *Entrepreneurship & Regional Development*. 2021. № 3(1). P. 67–82. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08985629100000005>.
13. Jeffery S., McMullen and Dean A. Shepherd. Entrepreneurial Action And The Role Of Uncertainty In The Theory Of The Entrepreneur. *AMR*. 2006. № 31. P. 132–152. <https://doi.org/10.5465/amr.2006.19379628>.
14. Vogel-Scibilia S.E., McNulty K.C., Baxter B., Miller S., Dine M., Frese F.J. The recovery process utilizing Erikson's stages of human development. *Community Ment Health J*. 2009. № 45(6). P. 405–414. DOI: 10.1007/s10597-009-9189-.
15. Fadjukoff P., Pulkkinen L., Kokko K. Identity formation in adulthood: A longitudinal study from age 27 to 50. *Identity (Mahwah, N J)*. 2016. № 16(1). P. 8–23. DOI: 10.1080/15283488.2015.1121820.

REFERENCES

1. Bondar, V. (2022). Poniattia «pidpriemnytska kompetentnist» u naukovomu dyskursi. *Molodyi vchenyi*, (6). S.267–275 (in Ukrainian).
2. Kovalenko, O. V. (2020). Kontsepsiia zhyttievoho tsyklu pidpriemstva ta kryzovi faktory. *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal «Biznes navihator»*. Serii: Ekonomika. S. 93–103 (in Ukrainian).
3. Matukova, H. I. (2020). Pidpriemnytska kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu: teoriia i praktyka: monohrafiia. *Kryvyi Rih : Cherniavskiy D.O.*, 539 s. (in Ukrainian).
4. Pryshchepa, S. M. (2021). Sutnist ta zmist poniattia pidpriemnytska kompetentnist. *Molodyi vchenyi*, (5). S. 367–370 (in Ukrainian).
5. Tkachov, A. S. (2018). Formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti u vysokozdibnykh uchniv pidlitkovoho viku (na prykladi suspilstvoznachnykh predmetiv). *EDUCATIONAL CHALLENGES*, (59). S. 112–119 (in Ukrainian).
6. Shapran, O. I. (2020). Sutnist i struktura pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii Pedahohichni nauky. Vyp. 5*. S. 136–141 (in Ukrainian).
7. Carter, S., Ram, M. (2003). Reassessing Portfolio Entrepreneurship. *Small Business Economics* 21, R. 371–380. <https://doi.org/10.1023/A:1026115121083>.
8. Neck, H. M., & Greene, P. G. (2011). Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers. *Journal of Small Business Management*. 49, 55-70. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-627X.2010.00314.x>.
9. Popova, E., Vasylieva, S., Agarkova, N. (2020). Innovative education processes at the beginning of the XXI century. *Wissenschaft für den modernen menschen. wirtschaft, management, tourismus, bildung, philosophie, gesetz*. Book 1. Part 1. Karlsruhe: NetAkhatAV. R. 116–125.
10. OECD. (2018). The Future of Education and Skills: Education 2030. <https://www.oecd.org/education/2030-project/>.
11. Grant, A. M., Franklin, J., & Langford, P. (2012). The Self-Reflection and Insight Scale: A new measure of private self-consciousness. *Social Behavior and Personality*. 30(8), r. 835.
12. Johannisson, B. (2021). University training for entrepreneurship: Swedish approaches. *Entrepreneurship & Regional Development*, 3(1). P.67–82. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/089856291000000005>.
13. Jeffery S., McMullen and Dean A. Shepherd. (2006). Entrepreneurial Action And The Role Of Uncertainty In The Theory Of The Entrepreneur. *AMR*, 31, P. 132–152. <https://doi.org/10.5465/amr.2006.19379628>.
14. Vogel-Scibilia S. E., McNulty K. C., Baxter B., Miller S., Dine M., Frese F.J. (2009). The recovery process utilizing Eriksons stages of human development. *Community Ment Health J*. 45(6):405–14. DOI: 10.1007/s10597-009-9189-.
15. Fadjukoff, P., Pulkkinen, L., Kokko, K. (2016). Identity formation in adulthood: A longitudinal study from age 27 to 50. *Identity (Mahwah, N J)*. 16(1):8–23. DOI: 10.1080/15283488.2015.1121820.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025